

nădejdlor de eliberare, dar ele au subminat puterea Imperiului Otoman. La mijlocul secolului al XVIII-lea Imperiul Otoman nu mai reprezenta decât învelișul măreț de odinioară. În menținerea dominației otomane asupra popoarelor din Balcani un rol important l-au avut marile puteri, și în primul rând Franța și Anglia. Despre toate acestea autorul nu amintește însă nimic. Pentru a-și ilustra teza el pomenește doar de revendicările teritoriale « cu privire la Macedonia », ca un « exemplu perfect de interese diametral opuse », uitând însă să adauge că ciocnirile de interese privitoare la Macedonia vor apărea târziu, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, și nu în perioada care face obiectul cercetării domniei-sale.

N. Botzaris se oprește mai amănunțit la prezentarea stadiului diferit de dezvoltare al popoarelor. El afirmă — ceea ce este de altfel unanim recunoscut — că poporul cel mai dezvoltat la mijlocul secolului al XVIII-lea din Balcani era *poporul grec*. În sprijinirea acestei afirmații autorul arată că poporul grec avea: a) structura cea mai complicată — șase clase sociale (fanarioții, ecleziarhii, primății comunelor, orașelor și regiunilor, negustorii, țărani, marinarii); b) erau stabiliți aproape pretutindeni în Balcani și c) aveau puternice colonii în străinătate (Viena, Italia, Rusia meridională). În ceea ce privește celelalte popoare: *albanezii* musulmani constituiau o castă aparte iar cei creștini se elinizau treptat și « în general ei erau perfect satisfăcuți de rolul lor în sinul Imperiului Otoman »; « structura *bulgarilor* era redusă la cea mai simplă expresie », de « șerbi » pe marile proprietăți ale turcilor, și « orice altă activitate le era aproape total necunoscută » (p. 6—7); *sîrbii* erau mai evoluți decât bulgarii, « datorită ocupării unei mari părți a teritoriului lor de către Austria », dar erau complet lipsiți de o « elită națională »; mai evoluți decât sîrbii erau *românii*, a căror « elită s-a elenizat mai mult sau mai puțin în cursul secolului al XVIII-lea ». Autorul, pe bună dreptate, arată că Moldova și Țara Românească nu făceau parte integrantă din Imperiul Otoman, formînd două principate vasale ale Porții, dar afirmă că complexitatea societății românești era datorată suprapunerii a două clase de greci: negustorii și administratorii, în frunte cu domnii fanarioți. De altfel, după părerea autorului, românii datorează fanarioților « primele lor legi scrise, încurajarea învățămîntului, artelor și literelor, precum și cultura porumbului » (p. 8). Cultura greacă și predilecția pentru cultura franceză explică « în mare parte ușurința cu care ideile Revoluției franceze s-au propagat în Principatele Române » (p. 8).

Afirmațiile acestea arată că autorul n-a încercat să cunoască, să analizeze nivelul dezvoltării economice al fiecăruia dintre popoarele din Balcani și, în fapt, a ignorat fundamentul pe care și-a clădit lucrarea. De aici și considerentele evident eronate asupra stadiului social-politic și cultural al acestor popoare, asupra rolului dominant atribuit ideilor Revoluției franceze. Să lăsăm la o parte modul cum înțelege autorul noțiunea de « clasă », cu care evident nu putem fi de acord, și să vedem, spre exemplu, « structura bulgarilor ».

Este bine cunoscut că, în ciuda pedicilor ridicate de dominația otomană în Bulgaria, industria meșteșugărească a cunoscut o intensă și largă dezvoltare. Producția de găitane, postavuri, dimie, cuverturi de lină, mantale cu glugă, pînzeturi, pielărie etc. de la Gabrovo, Samokov, Sliven, Plovdiv, de la Panaghiuriște, Kalofer, Karlovo, din satele din jurul acestor orașe ca și din altele de pe cele două versante ale Balcanilor, a celor din Sredna Gora și din Rhodopi, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, era cunoscută nu numai în toate regiunile Balcanilor, ci și pe piețele Asiei Mici. Casele de comerț bulgare — Atanase Hagi Pavli, Kilifarov, K. Tricikov, Mstakov, Hristo Trăpcilev etc. — făceau comerț pe scară internațională. Aceste date contrazic viziunea autorului de « simpli șerbi ».

Tot astfel, în Principatele Române a existat într-adevăr o pătură relativ subțire de negustori greci, dintre care unii, puțini la număr, conduceau importante case de comerț, dar la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor negustorimea și meșteșugăria românească era preponderentă. Printre cei care ocupau slujbe în Principate erau foarte mulți greci, dar această perioadă este caracterizată tocmai prin lupta boierimii pămîntene de a înlătura pe greci din slujbele țării, luptă care s-a soldat cu izbînda elementului românesc.

În ceea ce privește influența Revoluției franceze, desigur, în Peninsula Balcanică s-au aflat un număr relativ restrîns de revoluționari conștienți, îndeosebi printre greci. N. Iorga arată însă, pe bună dreptate, că « marea mișcare revoluționară începută în 1789 în Franța n-a avut o influență directă și serioasă asupra locuitorilor Principatelor »¹; faptul era explicabil, ținîndu-se seama că clasa mijlocie care ar fi putut proclama noile principii și să organizeze lupta pentru victoria lor era prea slabă numericște. Aceeași situație era și la celelalte popoare din Balcani, inclusiv la poporul grec.

Pe fondalul social-cultural și politic creat, autorul detașează la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea marile figuri, puține la număr, care vor visa la « înfăptuirea unui stat balcanic ». Masele populare nu erau însă pregătite pentru a înțelege astfel de planuri și apoi dezvoltarea extraordinară a sentimentului național printre popoarele

¹ N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, 1918, p. 120.